
Seltsielust Tartus 1860. aastatel

Lea Teedema

1860. aastad tähistasid Balti kubermangude ühiskondlikus, majanduslikus ja kultuurielus suurt tõusu, mis avaldus ka seltsiliikumise elavnemises ja laienemises. See on hästi jälgitav muu hulgas Tartu seltsielus. 1863. aasta passiseadus võimaldas talupoegadel kubermangu piires vabalt liikuda, 1866. aastal kaotati tsunftisundus. Kõik see soodustas maaelanike juurdevoolu linna. Aastatel 1862–1867 lisandus Tartusse igal aastal ligi tuhat uut elanikku. Kui 1847. aastal oli Tartus 12 000 elanikku, siis 1867. aastaks juba 21 000 (Tartu 2005: 118). 1860. aastad olid omamoodi murdepunktiks ka Tartu seltsitegevuses. Just sel kümnendil algas aktiivsem seltside asutamine. Seni tegutsenud ühenduste hulgas domineerisid ühelt poolt meelelahutusele ja seltskondlikule läbikäimisele orienteeritud ühendused (mussed) ning teiselt poolt sotsiaalse turvatunde parandamisele suunatud ühingud, nagu abistamisseltsid ja matusekassad. Nende kõrval oli Tartus asupaik ka praktilise suunitlusega seltsidel ning teadusseltsidel, nagu Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteed (LÜÖS) koos oma haruseltsidega, millest 1860. aastate alguseks olid olemas 1825. aastal tööd alustanud Liivimaa Lambakasvatavate Selts, 1831. aastal asutatud Liivimaa Rahekindlustusselts, 1844. aastal asutatud Liivimaa Põllumajanduse ja Töönduse Edendamise Selts ning 1853. aastal asutatud Eesti Looduseuurijate Selts. Aktiivselt tegutses 1838. aastal asutatud Õpetatud Eesti Selts (ÕES). 1867. aastal lisandus Tartusse peamiselt ülikooli arstiteaduskonna õppejõude ühendanud Tartu Arstiteaduslik Selts.

Üliõpilastele pakkusid õppetööväliselt seltskondlikku suhtlemist korporatsioonid. Kõik eespool nimetatud olid eelkõige sakslaste seltsid ja ühendused. 1859. aastal alustas tegevust ka Vene vaeste abistamise selts.

Põhjalikumalt on uuritud teadusseltside (ÕES¹, Looduseuurijate Selts², LÜÖS)³ ning seltskondlike klubide tegevust. Nende seltside materjalid on ka üsna terviklikult säilinud, näiteks Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi tegevust kajastab ligikaudu kolm ja pool tuhat säilikut.⁴ Põhifondile lisanduvad tütar- ja haruseltside arhiivid. Hästi on säilinud ka Eesti Looduseuurijate Seltsi⁵ ja Õpetatud Eesti Seltsi tegevust puudutavad allikad.⁶ Põnev ja mitmekülgne uurimismaterjal ootab huvilist Tartu Saksa Käsitöölise Seltsi ja Tartu Saksa Abiandmise Seltsi dokumentide keskel.⁷ Seltsidest on kirjutatud Tartu aja- ja kultuuriloo 2005. aastal ilmunud ülevaateos⁸, suuremat tähelepanu on saanud 2015. aastal oma 150. aastapäeva tähistanud Vanemuise Selts. Paraku on rohkem neid seltse, kelle tegevusest on meieni jõudnud vähe ning andmeid tuleb siit-sealt kokku korjata. Näiteks Tartu Ressource'i seltsi fondis on 27 säilikut ning tegutsemise algusaegade kohta me sealt andmeid ei leia.⁹ Tartu Saksa Muusikaseltsi fond sisaldab aga ainult üheksa säilikut.¹⁰ Kuna seltside tegevust sätestas sel ajal 1782. aasta politseiseadus ning nende üle valvas politsei, on andmeid Tartu seltside kohta võimalik leida Tartu politseivalitsuse fondist.¹¹ Sealt leiab põhi-

¹ Vt nt Kersti Taal. Õpetatud Eesti Selts: rahvaalgustuslikust seltsist teadusseltsiks kujunemine. Magistritöö. Juhendaja: Tiit Rosenberg. Tartu Ülikool: Eesti ajaloo õppetool, 2006.

² Vt nt Linda Kongo. Eesti Looduseuurijate Seltsi 150 tegevusaastat. 1853–2003. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2003.

³ Vt nt Engelhardt, H. D. v., Neuschäffer, H. Die Livländische Gemeinnützige und Ökonomische Sozietät (1792–1939). Köln, Wien, 1983; Liivimaa üldkasulik ja ökonoomiline sotsietet 200: Akadeemilise Baltisaksa Kultuuri Seltsi konverentsi materjale, 25. september 1992 Tartus = Livländische gemeinnützige und ökonomische Sozietät / Akadeemiline Baltisaksa Kultuuri Selts. Toimetanud Sirje Kivimäe. Tartu, 1994; Teadusinnovatsiooni tee praktikasse. Toimetaja Lea Leppik. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo muuseum, 2013.

⁴ Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsietet, EAA 1185, 3483 s, 1793–1941.

⁵ Eesti Looduseuurijate Selts, EAA 5309, 1520 s, 1841–2003.

⁶ Õpetatud Eesti Selts, EAA 2569, 353 s, 1811–1950.

⁷ Tartu Käsitöölise Selts, EAA 1873, 307 s, 1860–1940.

⁸ Tartu: ajalugu ja kultuurilugu. Koostaja Heivi Pullerits. Tartu: Tartu Linna-muuseum, 2005.

⁹ Tartu Ressource selts, EAA 614, 27 s, 1851–1940.

¹⁰ Tartu Saksa Muusikaselts, EAA 1463, 9 s, 1853–1918.

¹¹ Tartu politseivalitsus, EAA 1880, 2953 s, 1792–1888.

kirju, aruandeid ja kirjavahetust seltside tegevuse asjus, eriti kui nende tegevuses oli midagi korravastast. Põhikirju kinnitas ka siseministeerium ja kohalik võim. Seetõttu tasub Tartu seltside kohta andmeid otsida ka Tartu magistraadi ja linnavalitsuse fondist.¹² Arhiivmaterjalide kõrval on tänuväärt allikateks omaaegne ajakirjandus ning iga-aastased kalendrid.

Artikkel ei sea eesmärgiks põhjalikku ülevaadet 1860. aastatel Tartus tegutsenud seltsidest, vaid soovib eelkõige teadvustada sel kümnendil tegutsenud seltside olemasolu. Igaüks neist on väärt põhjalikumalt käsitlust tulevikus.

Seltskondlikud ühendused

Vanimateks ajaviiteühinguteks Tartus olid 1791. aastal enam-vähem ühtaegu asutatud Musse selts ja Bürgermusse. Musse seltsi liikmed olid põhiliselt literaadid, ametnikud, ohvitserid ja kaupmehed, sinna kuulus ka aadlikke. Bürgermusse oli algselt linna käsitöölise ühing, hiljem liikmeskond mitmekesisust. Aastal 1835 jagunes nn Vana Musse Ressource'i seltsiks ja Kommertsmusseks. Ressource'i seltsist sai Tartu tähtsamaid linnakodanikke ühendav ajaviiteklubi. 1826. aastal osteti Peterburi maantee ääres asunud aed koos hoonetega, kuhu koondus seltsi suvine meelelahutuslik tegevus. 1869. aastal peeti seal Vane-muise Seltsi eestvedamisel Eesti esimene üldlaulupidu.

Kommertsmusse ehk kommertsklubi eesmärgiks oli samuti võimaldada oma liikmeile seltskondlikku läbikäimist ja pakkuda vastavat meelelahutust.

Musse seltsi külastasid ka ülikooli professorid, seevastu üliõpilased käisid meelsamini Bürgermusses. 1814. aastal asutati akadeemiliste ringkondade tarbeks Akadeemiline Musse, mis pidi pakkuma ülikooli õppejõududele, teenistujatele ja linnakodanikele sisukat ning viisakat vaba aja veetmise võimalust teaduse, kirjanduse, kunsti ja muu meelelahutuse vallas. 1840. aastatel tegevus soikus, kuid 1856. aastal avati klubi uuesti (Rohtla 2006: 19).

¹² Tartu Magistraat, EAA 995, 35399 s, 1547–1889; Tartu Linnavalitsus, EAA 2623, 2889 s, 1636, 1878–1923.

19. sajandi keskel tekkisid mussede kõrvale muusikaseltsid. Riias asutati 1833. aastal meestelaulu selts.¹³ 1836. aastal toimus Riias suur muusikapidu, mida on peetud ka Baltimaade esimeseks laulupeoks (Salupere 1998: 170). Kahtlemata andis see sündmus tõuke lauluseltside asutamiseks ning koorilaulu harrastamiseks ka Tartus ja Tallinnas. Tallinnas asutati 1849. aastal Tallinna Meestelaulu Ühing.¹⁴ Tartus tegi otsa lahti 1851. aastal asutatud Tartu Lauluselts¹⁵, mille esimene kokkusaamine toimus 28. augustil 1851. aastal Bürgermusses. Asutajaliikmeid oli 37, kõik väärikad kodanikud, nende hulgas ka LÜÖSi sekretär Wilhelm von Hehn, ÖESi esimene president ja Tartu Maarja eesti koguduse pastor Carl Heinrich Constantin Gehewe ning Tartu ülikooli muusikadirektor Friedrich Brenner. Liikmete hulgas olid ülekaalus ülikooli õppejõud ja ümberkaudsed mõisnikud. Selts pidas oma eesmärgiks mitmehääle instrumentaalsaateta meestelaulu arendamist. Tegutseti septembrist maini, koguneti iga teise teisipäeva õhtul. Põhikirja järgi tundub, et ühtemoodi väärtustati laulmist ja meeldivas seltskonnas einestamist. Koosviibimine kestis kella üheksast õhtul kuni kella üheni öösel. Sel ajavahemikul lauldi ja einestati. Mõnikord kutsuti koosviibimistele ka külalisi, nemad olid oodatud igal neljandal koosolekul. Daamidele oli erikohtlemine, nemad võisid osaleda igal kaheksandal koosolekul. Iga aasta 22. augustil tähistati seltsi aastapäeva (Statuten: 1851). Algusaastail suurenes seltsi liikmeskond kiiresti ja ulatus teisel-kolmandal tegutsemisaastal 120-ni. Harjutamiseks kasutati tavaliselt Bürgermüsse saali. Paraku tõdeti peagi, et suure hooga alanud tegevus on ükskõiksusesse vajunud ja peaaegu lakanud. Harjutustest osavõtt oli kasin (keskmiselt 12–15 liiget) ning mõnikord jäid need osalejate puudusel üldse ära. 1860. aastal oli liikmete arv kahanenud 60-le, 1861. aastal oli asutajaliikmeid seltsis veel kolm (Inland: 1861). Ilmselt läks nii mõnigi algselt lauluseltsi kuulunud ja selle tegevuses pettunud isik üle 1857. aastal asutatud Tartu Saksa Muusikaseltsi.¹⁶ Võrreldes lauluseltsiga arendas see laiemat tegevust. Põhikiri

¹³ Rigaer Liedertafel.

¹⁴ Revaler Verein für Männergesang.

¹⁵ Dorpater Gesangverein.

¹⁶ Dorpater Musikalische Gesellschaft, vt ka Geiu Rohtla Muusikaelu Tartus 19.–20. sajandi vahetusel ja Berliini Filharmoonikute kontserdid. – Muusikaelu Eestis 20. sajandi algupoole. Koostanud Urve Lippus. (Eesti Muusikaloo Toimetised 7). Tallinn, 2005, 16–48.

sedastas eesmärgina klassikalise, instrumentaal- ja orkestrimuusika tutvustamise ja esitamise seltsi liikmetele ning teistele huvilistele. Erinevalt lauluseltsist võisid liikmeks astuda mõlemast soost isikud ning asutajaliikmete hulgas oli palju üliõpilasi. Seltsi juurde loodi põhiliselt liikmetest koosnev orkester ja segakoor. Põhikiri nägi ette iganädalased harjutamised ja kontsertidega esinemise. Vähemalt algusaastatel tundub segakooris lauluharjutustest osavõtvaid daame rohkem olevat kui mehi. Kontserte korraldati kõigis muusikažanrites. 1857. aastal puhus seltsi orkestris kornetit ka tollane füüsikatudeng Arthur von Oettingen (Statuten: 1858).¹⁷

Ülikoolis tegutses 1839. aastal muusikadirektor Friedrich Brenneri eestvõttel asutatud Akadeemiline Lauluselts¹⁸, mis ametlikult organiseerus 1857. aastal (Neue: 1878).

1861. aastal asutas oma lauluseltsi Tartu Saksa Käsitöölise Selts¹⁹ ning 1863. aastal asutati Kommertsmusse juurde Lauljate Ring.²⁰ Viimane seadis eesmärgiks ansambllaulu arendamise. Aktiivsete liikmete hulka võeti ainult lauljaid, passiivsete liikmete hulka võisid kuuluda ka mittelauljad (Statuten: 1863). Aktiivseks liikmeks pürgija pidi tõestama lauluoskust, harjutustel ebakorrapäraselt osalejad esinema ei pääsenud. Seltsi tegevuse algusaastal pakkus lauluharjutusteks oma korterit litograaf Carl Schulz,²¹ kes 1861. aasta juunist üüris ruume Raekoja platsil tõelise riiginõuniku von Stiernhielmi majas. Schulzi kasutada oli kogu teine korrus: saal, kaheksa tuba, köök ja sahvner (Lepa 2015: 23). Protokollist ei selgu, kas ettepanek ka vastu võeti. 1865. aasta kevadel maksti üüri endise, parun Nolckeni majas asunud ruumi kasutamise eest.²² Tõenäoliselt oli tegemist parun Ernst Nolckeni majaga Andrease ehk praegusel Ülikooli tänaval.²³

¹⁷ EAA 1463-1-2, l. 1 (Muusikaseltsi liikmete nimekiri, 1857).

¹⁸ Akademischer Gesangverein.

¹⁹ EAA 1873-1-157, l. 19 (Märkmed käsitöölise seltsi ajaloo kohta, 1910).

²⁰ Dorpater Sängerkreis.

²¹ EAA 2341-1-2, l. 5 (Koosoleku protokoll, 01–07.1863).

²² EAA 2341-1-6, l. 20. (Kiri üüri maksmise eest endises parun Nolckeni majas 1865. aasta aprilli, mai ja juuni eest, 01.02.1866).

²³ EAA 995-1-26227 (Parun Ernst Nolckeni hoonete hindamistoimik, 1855).

Seltsi liige oli ka kunstnik ja fotograaf Louis Höflinger. Koori dirigent oli Julius Rieckmann, 1865. aastal paluti end vastu võtta Balti Lauljate Liitu.²⁴

Koorid võtsid osa Balti laulupidudest, 1857. aasta laulupeol Tallinnas osales Tartust 30 ja 1861. aastal Riia laulupeol 90 lauljat (Inland 1857; Postimees 1861, vt ill 1).²⁵ 1866. aasta laulupeol osales Tartust üliõpilaste koor, Lauljate Ring, Lauluselts ja Tartu Saksa Käsitöölise Seltsi laulukoor. 8. juuli kontserdil sai erilise tänu osaliseks Tartu üliõpilaskoor, kes oma lauluga kogu publikut elektriseeris ja sütitas (Revaler: 1866). Ühingud korraldasid ka ühiskontserte, näiteks 6. mail 1865. aastal ja 28. mail 1867. aastal Ressource'i aias korraldatud pidu (Dorpater: 1869: 20, vt ill 2). Saksa lauluseltsidele lisandus sel kümnendil ka esimene eestlaste selts – 1865. aastal asutasid eestlased meestelaulu seltsi Vanemuine.

Saksamaa võimlemiseltside eeskujul alustas 24. augustil 1864. aastal tegevust Tartu Täiskasvanud Võimlejate Ühing.²⁶ Selts seadis eesmärgiks ergutada täiskasvanuid reeglipäraselt kehaliste harjutustega tegelema. Liikmeks võisid astuda vähemalt 21-aastased mehed. Võimlemiseks saadi ruumid kubermangugümnaasiumist, mille direktor Julius von Schröder oli suur võimlemisentsusiast ja tegi võimlemisest 1862. aastal gümnaasiumis kohustusliku õppeaine. Asutati kolmeliikmeline võimlaehituse komisjon ning 25. septembril 1867. aastal sai selts oma käsutusse uue võimla (Neue: 1892). Kehaliste harjutuste propageerimise kõrval ei jäetud ka seltskondlikku läbikäimist unarusse.²⁷

Omaette nähtus Tartu seltside hulgas oli Tartu Saksa Käsitöölise Selts, mis juba oma esimestel tegevusaastatel sai elanike hulgas väga populaarseks ja inspireeris oma laiahaardelise tegevusega kahtlemata ka eestlaste seltsitegevust.²⁸ Seltsi asutasid 27. detsembril 1860 kümme Tartu käsitööselli: tislid Ludwig Bandelier, Julius

²⁴ EAA 2341-1-5, l. 1 (Kiri Balti Lauljate Liidu eestseisusele, 31.07.1865).

²⁵ EAA 5269-1-71, lehed pagineerimata, (1857. aasta laulupeost osavõtja kaart koos peoprogrammiga).

²⁶ Verein erwachsener Turner.

²⁷ EAA 1645-1-1, l. 10. (Teade 1. märtsil toimuva seltskondliku õhtu kohta, 1866).

²⁸ Vt lähemalt Lea Teedema, Tartu Käsitöölise Selts. – Tartu Linnamuuseumi aastaraamat 2010. Tartu Linnamuuseum, 2010, 93–99.

Pilt 1. 1857. aastal Tallinnas toimunud Balti laulupeo kava (EAA 5269-1-71).
Fig 1. Festkarte zum Baltischen Sängersfest in Reval.

Gesang-Fest
am 6. Juni 1865 um 4 Uhr Nachmittags
im
Garten der Messouren-Gesellschaft
veranstaltet
von
den drei Dorpater Singvereinen.
(Kiekerfest, Handwerker-Verein, Sängerkreis.)

Program.

Erste Abtheilung.

Dirigirt von Herrn Riedemann.

1. Festmarsch Trube.
2. Der deutsche Mann Adam.
3. Vaterlandslieb Karchner.
4. Au Deutschland Alt.

Zweite Abtheilung.

Dirigirt von Herrn Riding.

1. Der Gesang Krauer.
2. Die Kapelle Brenner.
3. Liebesfreiheit Karchner.
4. Die Nacht am Rhein Wilhelm.

Dritte Abtheilung.

Dirigirt von Herrn Brenner.

1. Oßian Beschnitt.
2. Der Jäger Abschied | Artig Wendelsohn-
| Bartholdy
3. Sturmbeschöderung Färner.
4. Des Deutschen Vaterland Reichardt.

Zum Schluß:

- Die Russische National-Hymne Zwof.

Pilt 2. Kolme laulu-
seltsi ühise peo kava
6. juunil 1865. aastal
Ressource'i aias
(EAA 2341-3, L 17).
Fig 2. Gesangfest den
drei Dorpater Sing-
vereinen am 6. Juni
1865.

Kretschmann, Theodor Heimdorf, Alexander Martinsohn ja Adolph Sommer, maaler Carl Schröder, orelimeistrid Wilhelm Müllverstedt, Theodor Martinsohn ja Victor Lilge ning sepp Ludwig Carlsohn. Bürgermussesse kogunenud seltskonna esialgne plaan oli asutada sellide silmaringi laiendamiseks, neile heade kommete õpetamiseks ja seltskondliku läbikäimise edendamiseks kitsama profiiliga sellide-selts.²⁹ 5. veebruaril 1861 võeti nimeks Tartu Käsitöölise Selts.³⁰ 1862. aastal kinnitati põhikiri.³¹

²⁹ EAA 1873-1-29 (Seltsi asutajate, juhataste ja komiteede koosseisu ja liikmete nimekirjad koos aadressidega, 1861).

³⁰ Dorpater Handwerker Verein.

³¹ EAA 1873-1-55, l. 3-4 (Toimik Tartu käsitöölise Seltsi kinnitamise kohta, 1862); EAA 291-1-11502 (Statuten des Dorpater Handwerker-Vereins. Dorpat 1862).

Liikmeks astuja pidi olema vähemalt 18-aastane ja kohtulikult karistamata. Naised võisid osaleda perekondlikel üritustel ja tantsuõhtutel. Selts kogus kiiresti populaarsust ning käsitöölise, sellide ja meistrite kõrval võisid liikmeks astuda ka teiste seisuste esindajad. 1869. aastal oli seltsil juba 622 liiget,³² kelle hulka kuulus nii Tartus kui ka väljaspool Tartut tegutsenud käsitöömeistreid, selle, kaupmehi, literaate, aadlikke-möisnikke, pastoreid, üliõpilasi jne. Sakslaste kõrval oli seltsis ka eestlasi.

Esialgul üüriti tegevuseks ruume Tartu Bürgermüsse seltsilt ja Jaama tänaval rittmeister von Stadenilt.³³ Aastal 1868 osteti seltsi tarbeks Tiigi tänaval Julie von Wahli valduses olnud maja koos aia ja kõrvalhoonetega. Maja ehitati seltsi vajaduste järgi ümber ning sama aasta detsembris tähistati aastapäeva juba oma majas (vt ill 3). Senine asupaik Jaama tänaval läks Vanemuise Seltsi valdusesse. Oma valdusi Tiigi ja Aia tänava vahel laiendati 1875. ja 1907. aastal (Neuer 1870: 74).³⁴

Seltsi valitsemine, majandamine ja asjaajamine oli hästi korraldatud, kultuurilise meelelahutuse juhtimisega tegelesid vastavad komiteed. Seltsi juurde loodi eri sihtkapitale, millest üheks märkimisväärsemaks oli tööndusmuuseumi rahastamist toetav Rudolph von Oettingeni kapital. Juba 1861. aastal (ametlikult 1. juulil 1863³⁵) alustas tegevust haigete toetuskassa, 1860. aastate keskel loodi matuse- ja 1870. aastate keskel säästukassa.³⁶

Üldhariva tegevuse eest hoolitses 1862. aasta detsembris asutatud üldkasulike ettekannete komitee, mis hiljem nimetati kirjanduskomiteeks. 1867. aastast peeti komitee korraldusel igal reedel ettekandeõhtuid üldharivatel ja populaarteaduslikel teemadel. 1863. aastal asutati raamatukogu ja lugemislaud. 1870. aastal asutati seltsi juurde

³² EAA 1873-1-27, l. 42 (Rechenschaftsbericht des Dorpater Handwerker-Vereins für das Jahr 1882. Dorpat 1883).

³³ EAA 1873-1-74 (Lepingud Bürgermüsse seltsi ja rittmeister von Stadeniga ruumide üürimiseks, 1863–1866).

³⁴ EAA 1873-1-75 (Seltsile kuuluvate kruntide ja hoonete ostu-müügi lepingud, 1868–1924).

³⁵ EAA.1873-1-133 (Statuten der Krankenunterstützungs-Kasse des Dorpater Handwerkervereins vom 1sten Juli 1863).

³⁶ EAA 1873-1-140 (Kranken-, Spar- und Sterbekassen Angelegenheiten, 1865–1884).

11.
Zum Stiftungstage
des
Dorpater Handwerkervereins
den 27. December 1869.

Unser Haus.

Ein festes Haus ist unser Haus!
Wir bilden seine Mauer.
Wir halten Wind und Wetter aus
Und Sturm und Regenschauer;
Denn wo noch Freund auf Freund vertraut,
Da ist wohl nicht auf Sand gebaut.
Uns schreckt nicht Wind und Sturmgebraus —
Ein festes Haus ist unser Haus!

Ein hohes Haus ist unser Haus!
Es reicht bis in den Himmel,
Und Engel schauen mild heraus
In's irdische Getümmel:
Die Engel sind die Einigkeit,
Die Liebe und Zufriedenheit,
Die machen unsern Himmel aus —
Ein hohes Haus ist unser Haus!

Pilt 3 – Tartu Käsitööliste Seltsi aastapäeva ja uude majja kolimist tähistav luuletus 27. detsembrist 1869 (EAA 1873-1-155 L 9).

Fig 3. Zum Stiftungstage des Dorpater Handwerkervereins den 27. December 1869.

teatrikonsortsium, mida juhtis dr E. Toepffer. Samal kevadel ehitati Tiigi tänava krundile arhitekt Max Rötscheri kavandite järgi 700–800 vaatajat mahutanud suveteater, mis avati 21. juunil 1870.

Seltsil oli meeskoor, mis guttses aktiivselt 1901. aastani.³⁷ Sportlikku meelelahutust pakkus keeglirada.³⁸ Hiljem korraldas keegli- ja

³⁷ EAA 1873-1-157, l. 19 (Das 50 jährige Jubiläum des D. H.-V. 1910).

³⁸ EAA 1873-1-74 (Lepingud Bürgermusse seltsi ja rittmeister von Stadeniga ruumide üürimiseks, 1863–1866).

piljardimängu harrastamist piljardimängukomitee. Tiigi tänava tiigile rajati valgustatud liuväli. 1861. aasta septembris alustati joonistus-kursustega. Seltsi hiilgeajad olid 1880. aastad, mil liikmete arv ulatus ligi tuhandeni.³⁹

Abistamis- ja hoolekandeseltsid

Kuigi allpool käsitletavad seltsid ei tegelenud otseselt seltskondliku eluga, oli neil sotsiaalse turvatunde loomisele pühendunud ühendus-tena linna elus tähtis osa.

Vanemaid selles valdkonnas tegutsenud seltse oli 1781. aastal asutatud Leskede ja Orbude Hoolekande Asutus.⁴⁰ Seltsi eesmärk oli oma liikme surma korral tema lähedaste toetamine, mida tehti liikme tehtud osamaksetest. Liikmeks astuja pidi olema abielus. 1808–1817 oli seltsi tegevuses mõõnaperiood, kuid 1817. aastal valiti etteotsa ülikooli joonistusõpetaja Carl August Senff. Tema juhtimisel sai ühing taas jalad alla ning seltsi tunti sellal rohkem Senffi leskedekassa nime all. Tegevus seati kindlamatele alustele, piirati liikmete arvu. Uus liige võeti vastu, kui keegi endistest liikmetest suri või välja astus, liikmeks astuda soovija pidi olema noorem kui 35 aastat. Pärast 1838. aastat uusi liikmeid väljastpoolt Tartut vastu ei võetud. Toetust maksti liikme lesele kuni surmani ja lastele kuni täisealiseks saamiseni.

Umbes sarnase eesmärgiga, toetada liikme surma korral tema lähedasi, olid ka matusekassad, kuid nemad maksid oma liikme lähedastele ühekordset toetust. Matusekassasid oli Tartus mitu. 1794. aastal asutatud Leichencasse asutajaliikmete enamiku moodustasid kaupmehed ja käsitöölised. Asutajaliikmetel vanusepiirangut ei olnud, hiljem liitunudel oli see 45 aastat. Liitujad pidid olema terved, maksuma sisseastumismaksu ning olema linnakodanikud.⁴¹ 1828. aasta põhi-kirjaga määrati liikmete arvuks 110. Kehtima jäi vanusepiirang 45 aastat, võimalus liikmeks astuda anti ka vanemaile, kui nad olid

³⁹ EAA 1873-1-27, l. 42 (Rechenschaftsbericht des Dorpater Handwerker-Vereins für das Jahr 1882. Dorpat 1883).

⁴⁰ Allgemeine Witwen und Waisen Verpflegungsanstalt zu Dorpat.

⁴¹ EAA 3727-1-1 (Põhikiri, 1794).

nõus iga 45 eluaastast ülemineva aasta eest kassasse täiendavalt kaks rubla maksma. Vastuvõetav isik pidi olema korralike eluviisidega ja olema tuntud vähemalt kümnele kassa liikmele. Liikme surma korral maksti toetust vastavalt tema liikmestaažile, pikema staažiga liikme perele rohkem.⁴² Uusi liikmeid võeti vastu lahkunute asemele. 1846. aastal asutatud kassa liikmeks võisid astuda isikud mõlemast soost ja kõigist seisustest, kuid eelistati Tartu bürgereid ja nende leski. Liikmeks ei saanud astuda sõjaväeteenistuses olnud ning vanemad kui 55-aastased. Kassa liikmete arvu ülempiir oli 101 (Statuten: 1847). 1854. aastal kinnitati teise ja 1863. aastal kolmanda matusekassa põhikiri.⁴³ Matusekassasid asutati ka tsunftide juurde, näiteks 1840. aastal asutasid oma matusekassa Tartu kullassepad⁴⁴ ning 20. mail 1847. aastal tislerite tsunft.⁴⁵

Laialdast tegevust harrastas 1822. aastal asutatud Tartu Saksa Abiandmise Selts. Selle eesmärk oli abistada puudusekannatajaid, muretseda tööjulistele vaestele tööd ja võidelda vaesusega. Seltsi rajamise eestvedajaks oli ülikooli sündik parun Otto Ungern-Sternberg, keda toetas tollal Tartus elanud vürstinna Auguste Barclay de Tolly. Viimasest sai ka ühingu esimene president. Nende ja veel rühma aktivistide eestvõttel asutati puudusekannatajate abistamist koordineeriv ühing. Liikmeks võisid astuda kõik seltsi eesmarke toetanud Tartu linna kodanikud. Eesmärk sõnastati lühidalt: vaeste, haigete ja sissetulekuta isikute abistamine ja toetamine ning vaesust ennetav tegevus. Otsustati välja selgitada konkreetset abivajajat ja seejärel neile vastavat abi osutada. Vaesusesse sattunud lastele kavatseti asutada varjupaiku ja koole, et neil edaspidises elus oleks võimalik endale elatist teenida ja vaesusest välja rabeleda. Abistati kõiki puudusekannatajaid, rahvusest olenemata.

⁴² EAA 3727-1-3 (Põhikiri 1828, paragrahvid 5 ja 7).

⁴³ EAA 1880-2-856, l. 279 (Liivimaa asekuberneri kiri Tartu politseimeistrile, 22.01.1876).

⁴⁴ EAA 995-1-2234 (Toimik kullasseppade tsunfti juurde asutatava matusekassa kohta, 1840–1858).

⁴⁵ EAA 995-1-2271 (Toimik tislerite tsunfti juurde asutatava matusekassa kohta, 1847).

Ühing leidis elanikkonna hulgas suurt toetust. Sissetulek saadi liikmemaksudest, korjandustest ning ürituste korraldamisest, pidevaid annetusi tegid Püha Antoniuse Väikegild ja Püha Maria Suurgild. Linna muusikaseltside koorid andsid seltsi heaks kontserte ja ülikooli professorid pidasid loenguid. Alates 1824. aastast pälviti keisripere tähelepanu, seltsi toetasid iga-aastase annetusega keisrinna Maria Fjodorovna ja suurvürstinna Jelena Pavlovna. Pärast Maria Fjodorovna surma 1828. aastal laekus raha Tema Keiserliku Majesteedi Isiklikust Kantseleist. (Blicke 1872: 9.)

1826–1865 töötas vaestekool, kus õpetati lugemist, kirjutamist, saksa keelt, arvutamist, mitmesuguseid käsitöid. 1861. aastal asutati kolmeklassiline tütarlastekool ja 1866. aastal uus vaestekool, õpipoistele asutati 1823. aastal pühapäevakool ning 1856. aastal selle edasiarendusena esmaspäeva- ehk täienduskool. 1862. aastal ühendati pühapäevakool esmaspäevakooliga. Ajapikku vähenes vajadus nende koolide järele, sest meistrid eelistasid ise oma õpipoistega tegeleda ja ka õpipoiste teadmised olid tänu pikka aega töötanud koolidele saavutanud parema taseme. 1869. aasta teisel semestril pühapäevakoolis enam õppetööd ei toimunud (Rechenschaftsbericht 1869: 1).

Varjupaiku ja hooldekodusid asutati nii lastele kui ka täiskasvanuile. 1834. aastal avati orbudest tütarlastele keisrinna Maria Fjodorovna järgi nime saanud Maria vaestemaja⁴⁶ ning 1839. aastal lasteade 5–10-aastastele lastele (Blicke 1872: 52–53, 59–60). Osaliselt peeti vaestemaja ülal majasteedi kantseleist saadud toetusega. Lasteaed töötas päeviti, kasvandikke toitlustati ja õpetati. Vanemate osalus oli üks kopikas päevas (Rechenschaftsbericht 1869: 4). Vaestemaja võttis vastu orbudest tütarlapsi 6.–10. eluaastani. Asutuses võisid nad viibida kuni leerini. Õpetati usuõpetust, arvutamist, saksa keelt, laulmist. Asutuse tegevuse kahekümne aasta jooksul sai ülalpidamist 80 tütarlast (Rechenschaftsbericht 1868: 1–2).

Vaestlastest poistele avati 1837. aastal Maria vaestemaja ärklikorraldusel keiser Aleksander I järgi nime saanud Alexander-asüül.⁴⁷ Vastu võeti 8–12 aasta vanuseid poisse. Esialgu tegutses asutus päeviti, alates 1854.

⁴⁶ Marien-Waisenhaus.

⁴⁷ Alexanderasyl.

aastast võeti kasvandikke täielikule ülalpidamisele. Lastele anti haridust elementaarkooli kursuse ulatuses, õpetati käsitööd ja majapidamistööid ning Raadi mõisalt renditud maatükil ka põllutööd. Lapsed olid asutuses kuni leerini ja läksid siis tavaliselt käsitöölisele õpipoisteks (Blicke 1872: 47–48). 1867. aastal vähendati täielikul ülalpidamisel olnud kasvandike arvu. Edaspidi võeti päevasesse hooldusesse ainult puuduliku koduse järelevalvega lapsi ning täielikule ülalpidamisele täielikke vaeslapsi. 1869. aastal oli asüütil seitse kasvandikku ning 1871. aastal lõpetas see tegevuse.

1840. aastal asutati leskedemaja, kus said ülalpidamise töövõime kaotanud isikud, peamiselt lesed (Blicke 1872: 40). Juba 1822. aastal võttis selts üle Moieri vaestemaja, mille 1817. aastal oli asutanud professor Johann Christian Moier.⁴⁸ 1856. aastal loodi töövahenduosakond,⁴⁹ mis laienes kiiresti. Selle toimimise eest hoolitses seltsi naisühing. Peamiselt vahendati õmblus-, ketrus- ja kudumistööd, milleks selts muretses vajaliku materjali. Valmis esemed müüdi seltsi vahendusel. 1869. aastal kasutas töövahenduosakonna teenuseid üle kahesaja naise.

1864. aastal avati töömaja ajutistesse raskustesse sattunud töövõimelistele isikutele, kellele võimaldati mõõduka hinna eest ulalust. Linna vaeste hoolekandes oli seltsil täita oluline roll. Aeg-ajalt kerkis siiski üles retooriline küsimus, miks linna vaeste ja väetite eest peab hoolitsema eraalgatusel tegutsev selts.

1859. aastal moodustati saksa abistamis- ja heategevusseltside eeskujul Vene Heategev Selts, mis pidas oma eesmärgiks abistada Tartu linna vaeseid õigeusklikke elanikke ja luua neile paremaid hariduslikke võimalusi.⁵⁰ Tegevust alustati 1859. aastal Uspenski kiriku juures vaeste hoolekandega, selts pidas ülal kiriku juures tegutsenud tütarlaste-alkkooli ja varjupaika.⁵¹ Seltsi liikmed olid enamikus vene

⁴⁸ ERA 2966-1-270, l. 4 (Ülevaade Tartu Saksa Abiandmise Seltsist ja selle tegevusest, 1918).

⁴⁹ Arbeitsverteilung.

⁵⁰ EAA 1880-2-856, l. 269–272p (Устав русского благотворительного общества в Дерте. Дерпт 1875).

⁵¹ EAA 2098-1-22, l. 5–6p (Riia konsistooriumi kiri kooli ja varjupaiga asutamise kohta, 8.03.1860).

rahvusest isikud, kuid liikmeks võisid astuda ka teistest rahvustest õigeusklikud. Selts abistas puudusekannatajaid raha, kütte, toidu ja korteritega.

Kindlustunnet, eelkõige oma vara säilimises, pakkus 1865. aastal asutatud Tartu Linna Vastastikune Tulekindlustusselts, mille asutamise ajendiks olid hoonete tule vastu kindlustamise seadused, vastu võetud 1861. ja 1864. aastal. Alates 1862. aastast tegutses LÜÖSi haruseltsina asutatud Liivimaa Vastastikuse Kinnituse Selts.

Omamoodi turvatunnet pakkus Kaubatarvitajate Ühisus ehk Konsumverein, mille põhikiri kinnitati 10.08.1866 ning mis alustas aktiivset tegevust 1867. aastal.⁵² Ühisuse eestvedajaiks olid ülikooli õppejõud ning eesmärgiks oli varustada liikmeid hea kvaliteedi ja mõõdukate hindadega toiduainetega. Selleks tuli sõlmida kokkuleppeid ettevõtete ja kaupmeestega. Liikmeiks võisid olla kõigist seisustest isikud (Statuten: 1866). 1868. aasta jaanuaris avati ühisuse kauplus, mille tegevus oli algul üsna edukas. Pärast 1875. aastat hakkas ühisuse tegevus alla käima ja 1886. aastal selle tegevus lõpetati.

1864. aastal asutati Tartu vabatahtlik tuletõrjeühing. Vastavalt 6.03.1863 reglemendile tuletõrje korraldamiseks Liivimaa linnades tuli linnavalitsusel moodustada tuletõrjekolleegium. 18. novembril 1863. aastal avaldas kolleegium kohalikus häälekandjas Dorpater Tageblatt üleskutse osaleda loodavas vabatahtlikus tuletõrjeseltsis. Üleskutsele vastas 120 meest, kellest moodustati vabatahtlik tuletõrje-teenistus, mille koosseisu kuulusid ronijad, korrapidajad ja pitsimehed. Paari aasta jooksul muretseti hädavajalikud kustutusvahendid, Õpetaja tänaval valmis 1865. aastal uus pitsimaja.⁵³ Esialgu tegutses Tartu tuletõrje linnavalitsuse eestkoste all, juriidiliselt iseseisvuti 1882. aastal pärast põhikirja kinnitamist. Seltsi 15. tegutsemisaastaks kasvas liikmete arv 444-ni. (Tartu 1939: 61). Tulekahjude kustutamise kõrval ei jäetud unarusse seltskonnaelu. 1873. aastal asutati ühingu juurde haigekassa ning 1895. aastal tuletõrjeorkester.

⁵² EAA 1880-2-856, l. 318 (1877. aastal tegutsenud abistamisühingute nimekirj).

⁵³ EAA 3575-1-92, l. 1-7p (Pitsimaja ja selle torni ehitamise kulude aruanne, 1865).

Lõpetuseks

Enamik 1860. aastatel asutatud seltse olid väga elujõulised ja jätkasid tegevust järgnenud kümnenditel, mil Tartu seltside hulka lisandus hulk uusi. Eestlastele oli kahtlemata väga oluline Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi asutamine 1870. aastal. 1883. aastaks tegutses Tartus üle neljakümne seltsi. Uusi ühendusi asutasid nii sakslased kui ka eestlased ja venelased. Tartu seltside ajaloos on veel palju avastamist ja jääb vaid soovida, et jätkuks uurijaid.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad:

- Ajalooarhiiv (EAA) 291-1: Eesti-, Liivi- ja Kuramaa kindralkuberner
EAA 995-1: Tartu Magistraat
EAA 1463-1: Tartu Saksa Muusikaselts
EAA 1645-1: Tartu Võimlemise Selts
EAA 1873-1: Tartu Käsitöölise Selts
EAA 1880-2: Tartu politseivalitsus
EAA 2098-1: Vene Heategev Selts Tartus
EAA 2341-1: Tartu Lauljate Ring
EAA 3727-1: Tartu II matusekassa
EAA 3575-1: Tartu Vabatahtlik Tuletõrje Ühing
EAA 5269-1: Pärnu vanaaja uurimise selts
ERA 2966-1: Tartu linnavalitsus

Käsikirjad:

- Lepa 2015 = Lepa, Sven.** Tartu fotoateljee C. Schulz (1857–1935).
Magistritöö. Juhendajad Tõnis Liibek, Aigi Rahi. Tartu Ülikool:
Arhiivinduse osakond, 2015.

Publikatsioonid:

- Blicke 1872** = Blicke auf die Geschichte und den gegenwärtigen
Zustand des Dorpater Hilfsvereins. Dorpat, 1872.
Dorpater 1869 = Dorpater Kalender für 1869.
Inland 1857 = Das Inland 1857, 15. juuli vv 462–464.
Inland 1861 = Das Inland 1861, 18. september, vv 585–587.
Neue 1878 = Neue Dörptsche Zeitung 1878, 17. oktoober.
Neue 1892 = Neue Dörptsche Zeitung 1892, 25.–26. september.
Neuer 1870 = Neuer Dorpater Kalender für 1870.
Postimees 1861 = Perno Postimees 1861, 12. juuli.
Rechenschaftsbericht 1862 = Rechenschaftsbericht der Direction des
Dorpater Hilfsvereins für das Jahr 1862.
Rechenschaftsbericht 1868 = Rechenschaftsbericht der Direction des
Dorpater Hilfsvereins für das Jahr 1868.

- Rechenschaftsbericht 1869** = Rechenschaftsbericht der Direction des Dorpater Hilfsvereins für das Jahr 1869
- Revaler 1866** = Revaler Sängerfest 1866, 6, 15, 35.
- Rohtla 2006** = Rohtla, Geiu. Tartu Akadeemiline Musse ja muusikategemine 19. sajandi esimesel poolel (1814–1844). – Tuna (2006) 2, 19–36.
- Salupere 1998** = Baltisaksa laulupeod Tallinnas – meie laulupidude eelkäijad. – Salupere, Malle. Töed ja tödemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmus. Tartu: 1998, 170–178.
- Statuten 1847** = Statuten des Vereins zur Bildung einer Sterbecasse in Dorpat, Dorpat, 1847.
- Statuten 1858** = Statuten der Musikalischen Gesellschaft in Dorpat. Dorpat, 1858.
- Statuten 1851** = Statuten des Gesangvereins in Dorpat. Dorpat, 1851.
- Statuten 1863** = Statuten des Dorpater Sängerkreises. Dorpat, 1863.
- Statuten 1866** = Statuten des Dorpatischen Consum-Vereins. Dorpat, 1866.
- Tartu 1939** = Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjehing: 1864–1939. Tartu: Tartu Vabatahtlik Tuletõrjehing, 1939.
- Tartu 2005** = Tartu: ajalugu ja kultuurilugu. Koostaja Heivi Pulle-rits. Tartu: Tartu Linnamuuseum, 2005.

VEREINSWESEN IN DORPAT (TARTU) IN DEN 1860ER JAHREN

Zusammenfassung

Das Passgesetz von 1863 und die Aufhebung des Zunftgesetzes 1866 begünstigte den Zudrang der Landbevölkerung in die Stadt. In den Jahren 1847 bis 1867 stieg die Einwohnerzahl Dorpats von 12.000 auf 21.000. In den 1860er Jahre begann man, immer mehr Vereine zu gründen. Bis zu dieser Zeit dominierten in der Stadt die Vereine, die an Unterhaltung und gesellschaftlichem Umgang orientiert waren, sowie verschiedene Hilfsvereine. Es gab auch wissenschaftliche Gesellschaften: die Livländische Gemeinnützige und Ökonomische Sozietät (LGÖS) mit seinen Zweigvereinen, die Gelehrte Estnische Gesellschaft und die Dorpater Medizinische Gesellschaft. Die gewöhnlichen Bürger kamen mit der Tätigkeit der wissenschaftlichen Gesellschaften wahrscheinlich kaum in Berührung. Das gesellschaftliche Leben der Studenten wurde von den Korporationen geprägt. Dies waren alle deutsche Vereine und Verbindungen. 1859 wurde der Russische Hilfsverein gegründet.

Ab 1791 boten die Gesellschaften der Musse und Bürgermusse den Dorpater Bürgern die Möglichkeiten für gesellschaftliche Unterhaltung. Unter den Mitgliedern der Musse befanden sich hauptsächlich Literaten, Beamte, Offiziere, Kaufleute und Adlige. Die Bürgermusse war ursprünglich eine Gesellschaft der städtischen Handwerker, jedoch später wurde deren Mitgliedschaft vielfältiger. 1835 teilte sich die Musse in die Kommerzmusse und die Gesellschaft der Ressource. Die letztgenannte gestaltete sich zum wichtigsten Unterhaltungsort der Dorpater Bürger. 1869 wurde unter Anführung des 1865 gegründeten Vereins Vanemuine im Garten der Ressource-Gesellschaft das erste gesamtestnische Sängerkonzert veranstaltet. 1814 wurde für die akademischen Kreise die Akademische Musse gegründet.

Die deutschbaltischen Sängerkonzerte gaben in der Mitte des 19. Jahrhunderts Anlass zur Gründung der deutschen Musikvereine. 1851 wurde ein Gesangsverein zur Förderung des mehrstimmigen Männergesangs

ins Leben gerufen, der die bedeutenderen Bürger sowie die umliegenden Gutsbesitzer umfasste. Eine umfangreichere Tätigkeit entfaltete der 1857 gegründete Dorpater Deutsche Musikverein, der sowohl Männer als auch Frauen als Mitglieder aufnahm. An der Universität war seit 1839 der Akademische Gesangverein tätig, dessen Gründung auf die Initiative des Musikdirektors Friedrich Brenner zurückging. 1861 richtete der Dorpater Handwerkerverein seinen eigenen Gesangverein ein und 1863 nahm an der Kommerzmusse der Dorpater Sängerkreis seine Tätigkeit auf. Die Chöre beteiligten sich an den baltischen Sängerfesten 1857, 1861 und 1866 (Abb. 1) und veranstalteten die gemeinsamen Konzerte in Dorpat (Abb. 2). 1865 legten die Esten den Grund zum Männergesangverein Vanemuine.

Nach dem Vorbild der Turnvereine in Deutschland nahm 1864 in Dorpat der Verein Erwachsener Turner seine Tätigkeit auf. Das Ziel des Vereins war es, Erwachsene an regelmäßige körperliche Übung zu gewöhnen.

Ein Phänomen für sich unter den Dorpater Vereine war der Dorpater Handwerkerverein, der unter den Einwohnern der Stadt sehr populär war. Neben den Handwerkern, Gesellen und Meistern gehörten dem Verein Kaufleute, Literaten, Adlige und Gutsbesitzer, Pastoren, Studenten u. a. an. Die Mitgliedschaft bestand größtenteils aus Deutschen, es gab aber auch estnische Mitglieder. Die umfangreiche Tätigkeit des Handwerkervereins war ohne Zweifel eine Inspiration für das estnische Vereinswesen. 1868 zog der Verein von der Jaama-Straße in sein eigenes Haus in der Teich-Straße (Abb. 3) um. Die Verwaltung und Bewirtschaftung des Vereins sowie die Organisierung der kulturellen Unterhaltung war den entsprechenden Komitees anvertraut. Die Blütezeit des Vereins waren die 1880er Jahre, als er fast tausend Mitglieder zählen konnte.

Die älteste Organisation der sozialen Sicherheit war die 1781 gegründete Allgemeine Witwen- und Waisenverpflegungsanstalt zu Dorpat, die im Fall des Todes eines Mitglieds seinen Hinterbliebenen eine finanzielle Unterstützung entsprechend den eingezahlten Teilbeträgen gewährte. Ein ähnliches Ziel verfolgten die Sterbekassen, die jedoch den Hinterbliebenen ihrer Mitglieder eine einmalige Unterstützung

zahlten. Es gab in Dorpat mehrere Sterbekassen, sie wurden auch bei den Zünften angelegt.

Eine wichtige Rolle in der Fürsorge der Stadt spielte der 1822 gegründete Dorpater Deutscher Hilfsverein, dessen Ziel war es, der Armut vorzubeugen sowie den Armen, Kranken und Einkommenslosen Hilfe und Unterstützung zu leisten. Es wurden Asyle und Altersheime eingerichtet. Für die Waisenkinder wurde die nach der Kaiserin Maria Fjodorowna genannte Marienhilfe, für die Jungen das nach dem Kaiser Alexander I. genannte Alexanderasyl eröffnet. Für die Kinder von fünf bis zehn Jahren wurde ein Kindergarten eingerichtet. Darüber hinaus wurden ein Witwenhaus für die Personen, die ihre Arbeitsfähigkeit verloren hatten, eine Arbeitsvermittlungsabteilung sowie ein Arbeitshaus für die arbeitsfähige Leute, die vorübergehend in Schwierigkeiten geraten waren, ins Leben gerufen. Die Behinderten und Kranken wurden im Moiers Armenhaus untergebracht.

1859 wurde nach dem Vorbild der deutschen Hilfs- und Wohltätigkeitsvereine der Russische Wohltätige Verein gegründet. Der 1865 eingerichtete Dorpater Verein für Gegenseitiger Feuerversicherung und der 1862 als Zweigverein von LGÖS gegründete Livländische Gegenseitige Assekuranz-Verein boten ihren Mitgliedern die Möglichkeit, ihr Vermögen zu versichern.

Das Ziel des 1866 eingerichteten Konsumvereins war es, seine Mitglieder zu mäßigen Preisen mit hochwertigen Lebensmitteln zu versorgen. Im Januar 1868 wurde das Geschäft des Vereins eröffnet. Der 1864 gegründete Dorpater freiwillige Feuerwehrverein förderte neben seiner Hauptbeschäftigung auch ein aktives geselliges Leben.

In den folgenden Jahrzehnten wurden sowohl von den Deutschen als auch von den Esten und Russen immer mehr Vereine gegründet. 1883 gab es in Dorpat mehr als 40 Vereine.